

A POPULÁRIS KULTÚRA DALSZÖVEGEINEK KULTURÁLIS KONTEXTUALIZÁCIÓJA

Ballagó Júlia

Debreceni Egyetem – Hun-Ren Nyelvtudományi Kutatóközpont

ballago.julia@arts.unideb.hu

Az előadás egy olyan esettanulmányt mutat be, amely az épülő Magyar Lírakorpusz dalszöveg alkorpuszának egy kisebb részletén, komplex empirikus módszertan segítségével vizsgálja a populáris kultúra dalszövegeinek kulturális kontextualizációját. Kulturális kontextualizáció alatt a kontextus dinamikus létrehozásának azt a vetületét értem, amely során létrejön az az interszjektív (szocio)kulturális viszonyrendszer, amelyben a diskurzusok résztvevői egymást szociokulturális létezőknek, a megnyilatkozásokat pedig kulturális produktumnak tekintik (vö. Stockwell 2002: 41–57; Simon 2014: 174–207). Ugyanakkor mivel a dalszövegek a prototipikus lírai alkotásokhoz hasonlóan fiktív aposztrofikussággal jellemezhetők (vö. Tátrai 2018), a dalszövegek szociokulturális viszonyrendszerének a kibontakozása is ezekben nagyobb komplexitással jellemezhető közös figyelmi jelenetekben valósul meg.

A pilot kutatáshoz a Magyar Lírakorpusz dalszöveg alkorpuszának (összesen 144 dalszöveg) 12 dalszövegét választottam ki nyelvi anyagként. Az elemzés első lépésében a személyjelölő konstrukciók annotációját végeztem el (Horváth–Simon–Tátrai 2022 alapján), ezek ugyanis a fikcionális aposztrofikus diskurzus résztvevői szerepeinek a referenciális azonosítása révén kezdeményezik a kontextualizációt. A személyjelölések konstrukciós elemzése ugyanakkor lehetővé teszi a résztvevőkkel asszociálódó folyamattípusok, illetve konceptuális tartományok feltérképezését is. Ennek keretében azt is elemeztem, hogy a dalszövegek változatos kiterjedésű konstrukciói a résztvevőknek milyen további, a szereplők azonosításán túlmutató (szocio)kulturális ismereteit mozgósítják – ezáltal a dalszövegek kulturális deixiseiként működve. Végül az elemzés utolsó lépéseként egy kérdőíves vizsgálatot valósítottam meg, amellyel azt vizsgáltam, hogy a befogadók értelemzésében a fikcionális aposztrofikus diskurzusok megnyilatkozói milyen szociokulturális szituáltságokat hoznak működbe a személyjelöléstől függetlenül, a stílus konstruálásával (vö. Tátrai–Ballagó 2020; Ballagó 2021). A kutatás előzetes eredményekkel szolgál azzal kapcsolatban, hogy a dalszövegek átfogó diszkurzív kategóriáján belül a különféle specifikusabb műfajok (pl. rapszám, popdal) példányai más-más stratégiák mentén kezdeményezik a kulturális kontextualizációt.

Irodalom

- Ballagó Júlia 2021. A lírai diskurzus résztvevőinek szociokulturális szituáltsága alternatív és populáris dalszövegekben. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Líra, poétika, diskurzus*. Budapest: Eötvös Collegium. 251–272.
- Horváth Péter – Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2022. Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry: Principles and practices. *Studia Linguistica Hungarica* 34: 22–37.
- Simon Gábor 2014. *Egy kognitív poétikai rímelmélet megalapozása*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Stockwell, Peter 2002. *Cognitive poetics. An introduction*. London, New York: Routledge.
- Tátrai Szilárd – Ballagó Júlia 2020. On socio-cultural situatedness in style attribution: A study of style in Hungarian. *New Horizons in English Studies* 5 (1): 3–23.

**A NAGY SÖVÉNYEN TÚL
TÖRTÉNETMESÉLÉS, ALLEGORIZÁCIÓ ÉS METAFIKCIÓ URSULA K. LE GUIN *A VADORZÓ* CÍMŰ
NOVELLÁJÁBAN**

Benyovszky Krisztiám
Nyitrai Konstanti filozófus Egyetem
benyokri@yahoo.it

Előadásomban a szószerinti és a figuratív jelentés közötti dinamikát vizsgálom Ursula K. Le Guin *A vadorzó* (The Poacher) című novellájában, mely a Csipkerózsika kiegészítő átírata. Azt kívánom bemutatni, hogyan – milyen elbeszélői stratégiáknak és stílusfogásoknak köszönhetően – ragadja meg a figyelmünket a történet megannyi apró, érzékletes részlete, és ugyanakkor hogyan távolít el minket rendre a szöveg a szószerintiségnek ettől a szintjétől, azt a benyomást keltve, hogy itt többről is van szó. A tárgyi és természeti környezet elemei, illetve a dinamikus, cselekményképző motívumok (emberi tettek, események, természeti történések) ugyanis valami másnak a jelvé alakulnak át.

Le Guin úgy írja újra a klasszikus mesét, hogy közben magát ezt a tevékenységet – az idegen szövegvilágba való behatolás és annak rendjébe való beavatkozás műveletét allegorizálja; nem tolaikodó didaktikussággal, hanem visszafogottan, a történetből szervesen kibomló módon. Ez a „kettős hangzás” az olvasó figyelemének megosztásához, a két jelentésszint közötti folyamatos oszcillációhoz vezet, és a belemerülő olvasás kizökkentésével jár együtt.

A szöveg ráadásul a narratív hang keresésének és a narratív identitás megalkotásának a folyamatát is színre viszi, tematizálva és reflektálva is az olvasás, az írás és az elbeszélés aktusát, valamint a fikció képlékeny természetét.

Irodalom

- De Man, Paul 2000. *Esztétikai ideológia*. Budapest: Janus/Osiris Kiadó.
Fogarasi György 2017. Figyelemcélpontok. Egy idióma viszonya a terrorizmushoz és a technikához. *Különbség* 2017/1: 105–131.
Turner, Mark 1996. *Literary Mind*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996.
Lubomír Doležel 2003. *Heterocosmica*. Praha: Karolinum.

VOKATÍVUSZ ÉS FIGYELEMIRÁNYÍTÁS A MAGYAR LÍRAKORPUSZBAN

Domonkosi Ágnes
Nyelvtudományi Kutatóközpont
Eszterházy Károly Egyetem
domonkosi.agnes@nytud.hu

Kuna Ágnes
Eötvös Loránd Tudomány Egyetem
kuna.agnes@btk.elte.hu

A vokatívusz művelete a közlés irányultságának jelölése révén lényegi szerephez juthat a lírai diskurzusokban. Az előadás azt mutatja be, hogy a befogadó megszólítása milyen módokon vehet részt a lírai diskurzusok figyelemirányítási folyamataiban. Az elemzés támaszkodik egyrészt a vokatívusz kutatásának újabb eredményeire (Sonnenhauser–Hanna 2013; Hill 2014), másrészt az „apoztrofikus erő” lírai szerepének irodalomelméleti leírásaira (Culler 2000),

emellett a figyelemirányítás értelmezésében elsősorban a funkcionális kognitív pragmatika elméleti háttérfeltevéseit érvényesíti (Tátrai 2011).

A lírai megszólalások olyan diszkurzív sémával jellemezhetők, amelyben a tényleges diskurzussal párhuzamosan megkonstruálódik egy fikcionális, közvetlen interakcióval jellemezhető aposztrifikus diskurzus, amelynek résztvevői a figyelmüket egy megfigyelhető referenciális jelenetre irányítják (vö. Simon–Tátrai 2017, Tátrai 2018). A vokatívusz működése ebben a keretben olyan műveletként írható le, amely tipikusan a figyelmi jelenet és a referenciális jelenet összehangolásához járul hozzá (l. Domonkosi–Kuna–Imrényi 2020). A befogadói pozíció kiemelésével egyrészt a figyelem irányítását kezdeményező aktust végez, másrészt tagolhatja a közlésegségeket, miközben az aposztrifikus figyelmi jelenet szereplői közötti viszony (társadalmi, érzelmi) jellegét is kidolgozza.

A kutatás az ELTE BTK Diagram Kutatóközpont Stíluskutató csoportjában készülő Magyar Lírakerpuszban (Domonkosi et al. 2018; Horváth–Simon–Tátrai 2022) vizsgálja a vokatívusz funkcióit, formai sajátosságait, mondatbeli pozícióját, illetve ezeknek a sajátosságoknak a figyelem irányításával való összefüggéseit. Az elemzés a vokatívusz műveletének jellemzőit a kanonikus szövegekből, a slam poetrykből és a dalszövegekből álló alkerpuszokban szereplő vokatívuszi konstrukciók feldolgozása révén mutatja be.

Irodalom

- Culler, Jonathan 2000. Aposztrófé. *Helikon* 46/3: 370–385.
- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes – Imrényi András 2020. A vokatívusz a mondaton innen és túl. In: Hrenek Éva – Kuna Ágnes (szerk.): *A magyar mondat és kontextuális környezete. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában* 8. Az ELTE BTK MNyFI Mai Magyar Nyelvi Tanszék és az ELTE DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központ konferenciájának absztraktkötete. 16.
- Horváth Péter – Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2022. Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry: Principles and practices. *Studia Linguistica Hungarica* 34: 22–37.
- Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2017. „Tőlem ne várjon senki dalt” – Az elégikus líramodell kidolgozása Arany János költészetében. *Magyar Nyelvőr* 141: 164–90.
- Sonnenhauser, Barbara – Hanna, Patrizia Noel Aziz 2013. Introduction: Vocative! In: Sonnenhauser – Hanna (eds.): *Vocative! Addressing between system and performance*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 26. Berlin: De Gruyter Mouton. 1–23.

ÁTRAJZOLT FÉNYKÉPEK AZ ÖNÉLETRAJZI GRAFIKUS REGÉNYEKBEN

Domsa Zsófia
Norwegian University of Science and Technology
zsofia.domsa@ntnu.no

Az önéletrajzi képregény a grafikus regény egyik legfontosabb alműfaja (Kukkonen 2013, 55). Ezekben a képregényekben gyakran találkozunk fényképekkel, amelyek a fénykép mint médium megjelenése óta különböző változatban vannak jelen a képregényekben (Demus 2022). Előadásomban a képregényekben használt fényképek átrajzolt változatai kapcsán azt vizsgálom, hogy az eredeti fénykép közlése és ennek rajzban megismételt változata, milyen szemantikai teret nyit az elbeszélés értelmezésében a képregényekben hagyományosan vizsgált kép és szöveg összefüggésén túl. A képregénykontextusban elhelyezett fényképek egyfelől magukra vonják az olvasó figyelmét, hiszen a rajzolt közegben az eltérő médium használata előtérbe helyezi a fotográfiát, sőt a fénykép a dokumentum bizonyító erejével kecsegtet. Másfelől Roland Barthes (1978) és Susan Sontag (2008) fénykép és szöveg kapcsán tett

megállapításai alapján kijelenthetjük, hogy olvasás közben arra törekszünk, hogy a fényképet az elbeszélő, az önéletrajzi képregények esetében a képregény rajzolójának szemszögéből próbáljuk megérteni (Oppolzer 2020, 394-395). Ilyen módon alakítunk ki egy oksági kapcsolatot a látott fénykép és az elbeszélte történet között. Az újrarajzolt fényképek használatával ez a kauzális lánc egészül ki annak megfigyelésével, ahogy értelmezésünkben az eredeti kép viszonyul az átrajzolthoz, következő szinten pedig a képregény narratívájához, azaz az önéletrajzhoz.

Az előadásban Steffen Kverneland 2018-ban megjelent *En frivillig død* (Önkéntes halál, No Comprendo Press) című képregényének néhány oldalát használom. Kverneland művének központi története a szerző apjának öngyilkossága. A könyvben az elbeszélte események, az emlékképek és a fotók egymást kiegészítő multimédiás történetet hoznak létre. A grafikus regény olvasója számára megtestesül az a folyamat, ahogy Kverneland tudatában a fényképek átrajzolódnak, helyet cserélnek, illetve összemosódnak az emlékezetben őrzött vagy elképzelt képekkel.

Irodalom

Barthes, R. (1978). *Image – Music – Text*. Hill and Wang.

Demus, Zs. (2022). *A fénykép szerepe a képregényben – a fotóképregény változatai*. PhD-dolgozat. Pécs.

Kukkonen, K. (2013). *Studying comics and graphic novels*. John Wiley & Sons.

Oppolzer, M. (2020). *Reading Autobiographical Comics: A Framework for Educational Settings*. Peter Lang International Academic Publishers.

Sontag, S. (2008). *On Photography*. Penguin.

KOGNÍCIÓ ÉS PERCEPCIÓ A GENERATÍV KÉP KORÁBAN

Dragon Zoltán

Szegedi Tudományegyetem

dragon@ieas-szeged.hu

A fotográfia kompozíciós szabályrendszerét a festészettől örökölte, a legmodernebb fényképezőgépek, de akár a mobiltelefonok kameramoduljai is ezeket a szerkesztési elveket alkalmazzák a képek elkészítéséhez. A digitalizáció térnyerésével egyre prominensebbé váló számítástechnikai fotográfia percepció szempontjából nem hozott újdonságot, hiszen a klasszikus fotográfia esztétikai modelljét reprodukálja, azonban a kortárs generatív mesterséges intelligencia már elmozdulást mutat a korábbi szabályszerűségektől. Ha a fotográfia, a fotografikus kép maga kognitív struktúra, amint azt Sven Sandström (2007) állítja, a kép jelentésének létrehozásában az interakció során az emberi megértés stratégiai folyamatosan visszacsatolásként, adattáplálékként értelmezhetőek a generatív rendszerek algoritmusai számára. Ennek következtében ezek a rendszerek egyre pontosabban képezik le nem pusztán a fotográfiai kép alapvető (vagy akár azon jóval túlmutató) jellegzetességeit, de azt is, hogy a néző pontosan mit lát meg, mit néz, mit keres egy képen.

Előadásomban generatív képek példáin keresztül mutatok rá a mesterséges intelligencia képi logikájának némely kortárs sajátosságára, amelyek valamilyen aspektusuk (akár a sokszor ismétlődő leképezési anomáliák, akár a szürreálisba hajló megvalósítások (Schröter 2023)) révén jellegzetes módon irányítják a néző figyelmét. Ezek a megoldások a kép létrejöttére kérdeznek rá, egészen pontosan arra, miként válik a látvány keretezett képpé, mikor hajlik a pusztán monstáció (Gaudreault 2009) narratív epizóddá. Elemzésemben arra keresem a választ, hogy a kép aspektusai közül pontosan mi és miért válhat feltűnőbbé más részletekkel szemben, mit és hogy tanul el tőlünk a generatív mesterséges intelligencia, valamint hogyan alkalmazza

ezt a kognitív struktúrát képek létrehozására, milyen következményekkel jár a szöveg-kép transzfer - és vajon, visszatérve a néző percepciójához, mit tudhatunk meg arról, hogyan nézünk fotografikus képeket mi magunk.

Irodalom

- Gaudreault, André. 2009. From Plato to Lumière: Narration and Monstration in Literature and Cinema. University of Toronto Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.3138/9781442688148>
- Sandström, Sven. 2007. Explaining the Obvious: A Theory of Visual Images as Cognitive Structures. Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis; Vol. 2007/2008:1. Kungliga Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund.
- Schröter, Jens. 2023. The AI Image, the Dream, and the Statistical Unconscious. In: IMAGE. Zeitschrift für interdisziplinäre Bildwissenschaft, Band 37, 19. Jg., (1)2023, S. 112-120

MÁGIKUS REALIZMUS, ABSZURD, FANTASZTIKUS IRODALOM

Fancsali Róbert
Eötvös Loránd Tudományegyetem
robert.fancsali@gmail.com

Előadásom fókuszpontja az abszurd és a mágikus realizmus, illetve a fantasztikus irodalom viszonyrendszerének egy lehetséges meghatározása. Gyakran megjelenő elemzési szempont e műveknél a természetfeletti mibenlétének a vizsgálata ontológiai és/vagy episztemológiai szempontból. Elképzelésem szerint a kérdéskör adekvát megközelítése inkább poétikai jellegű. Arra érdemes rákérdeznünk, hogy ezen elemek milyen szerepet töltenek be a jelentésképzésben, milyen hatásmechanizmus jellemzi őket, hogy ezek miként határozzák meg a szövegek egészének működésmódját. Javasolt vizsgálati módszerem kulcskérdése annak megállapítása, hogy a fantasztikus esemény, dolog, karakter stb. (azaz attraktor – Stockwell 2009) a szövegegész egyéb részeihez képest milyen jelentőséggel bír (részt vesz-e a diegetikus világ konstruálásában, a cselekményben kiemelt helyzetben szerepel-e stb.), azaz, hogy miként képes az olvasó figyelmének fókuszába kerülni. Úgy vélem, hogy e szempontok mentén világosan elkülöníthető a fantasztikus irodalom (fantasy, sci-fi stb.), és az olyan határterületeket képező elbeszélésmódok, mint a mágikus realizmus vagy az abszurd. Utóbbi esetén a természetfeletti történetelem (ha van) jellemzően maga a központi esemény, és így cselekménykonstituáló jelentőséggel bír (Gogol: Az orr, Kafka: Az átváltozás stb.). A fantasztikus irodalomban a szövegvilágot egészében meghatározó elemek fantasztikusak (Todorov 2002, Lem 1974, Wirágh 2018). A mágikus realizmus esetén a csodás a (különben nem fantasztikus) diskurzív világ „természetes” része, az azonban a befogadás során nem kerül fókuszba, és nem határozza meg a cselekményt. Előadásomban szövegszerű elemzéssel kívánom bemutatni, hogy a fantasztikus jelenléte miként határozza meg az olvasásélményt e szövegtípusokban a figyelemirányítás egyik legfőbb aspektusaként.

Irodalom

- Lem, Stanisław, Todorov's Fantastic Theory of Literature, Science Fiction Studies 1974/4.
- Stockwell, Peter, Texture: A Cognitive Aesthetics of Reading, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009.
- Todorov, Tzvetan, Bevezetés a fantasztikus irodalomba, ford. Gelléri Gábor, Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.
- Wirágh András, Fantasztikum és medialitás: Kísértetek és írásnyomok a magyar prózában Nagy Ignáctól Szerb Antalig = Irodalomtörténeti füzetek 180, Budapest: Reciti Kiadó, 2018.

UTAZÁS MINT FÓKUSZ? VIDÉÓKLIPEK EGY TURISZTIKAI FELHÍVÁSRA

Heller Kata
Eötvös Loránd Tudományegyetem
hellerkata13@gmail.com

A figyelem irányítása az olyan filmművészeti műfajokban, ahol a fókusz az utazás maga, megvalósulhat a következőképpen: a protagonista önmagára való reflexiója az utazás folytonosságának háttérében válik reflektálttá (road movie) (Morris 2003, Hurault-Paupe 2014), avagy az emlékeken keresztül történő utazás biztosítja a háttérrel a film aktuális jelenében megélt külső és belső eseményekhez (tudatfilm) (Everett 2009, Gelencsér 2016, Lénárd-Bella 2019, Benke 2020). A Road Movie Magyar Turisztikai Ügynökség 2019-ben elindított egy olyan Magyarországot népszerűsítő dalszöveg- és videóklipprojektet, amelynek fókusza a magyarországi turisztikai helyek megismertetése volt a magyar közönség számára. Az ehhez kapcsolódó dal és videóklip multimedialitásában hivatott ezt a célt megjelentetni, és ez felveti a kérdést, mennyire képesek ezt a figyelemirányítási irányelvet alkalmazni a dalszövegírók és a producerek.

Jelen előadásomban fókuszáltan két dalszöveg- és videóklippegyüttest mutatok be (Blahalouisiana *Éjjel a főutcán*, Ivan and the Parazol *Mást vártam*), amelyekben a figyelemirányítás fókusza eltér a megjelölt határoktól, összehasonlítva három, a figyelemirányítást a cél szerint megvalósító videóklippel. Ezért a dalszövegek igazszemantikai szerkezetét is elemeztem (Tolcsvai Nagy 2015, 2016, 2017, 2020), illetve elvégeztem Kress és van Leeuwen (1996, 2006) alapján a videóklipképi elemzését. A mozgás értelmezéséhez a filmművészetből ismert mozgást megjelenítő kategóriák szerint (Hurault-Paupe 2014) vizsgáltam a rendezői megoldások, továbbá interjút készítettem a dalszövegírókkal, hogy megismerhető legyen a kapcsolatuk az elkészült anyaggal.

Központi kutatási kérdésem, hogy mennyire képesek ezek a produktumok az előírt figyelemirányítási feltételeknek megfelelni, illetve milyen mértékben azonosíthatók az egyes filmművészeti műfajokkal összefüggésbe hozható mozgásmotívumok.

Az előadásom célja, hogy megkíséreljek egy interdiszciplináris elemzési keretet nyújtani filmművészet és kognitív szemantika között nemcsak dalszövegek, de videóklipképi elemzésével is.

Irodalom

- Gelencsér Gábor 2016. Az emlékezés formái és az emlékezet politikái: Az emlékezés mint a történelmi-politikai identitáskeresés időrendfelbontó narratív formája a Kádár-korszakban és továbbélése a posztkommunizmus időszakában. *Aperatúra* 11(4). Utolsó letöltés: 2023.02.28. <https://www.apertura.hu/2016/nyar/gelencser-az-emlekezes-formai-es-az-emlekezet-politikai-az-emlekezes-mint-a-tortenelmi-politikai-identitaskereses-idorendfelbonto-narrativ-formaja-a-kadar-korszakban-es-tovabbelese-a-posztkommunizmus/>
- Hurault-Paupe, Anne 2014. The paradoxes of cinematic movement: is the road movie a static genre?. *Miranda* [Online], 10 | 2014. 1-16. Online elérhető 2015. február 23-tól. DOI: <https://doi.org/10.4000/miranda.6257>
- Kress, Gunther; van Leeuwen, Theo 2006. *Reading Images*. The Grammar of Visual Design. Routledge. USA, Canada.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2016a. A mozgást jelentő magyar igék szemantikája. *Nyelvtudományi közlemények* 112: 263–276.

Tolcsvai Nagy Gábor 2016b. Van: változatok a létezés nyelvi megkonstruálására. *Magyar Nyelvőr* 140: 7–22.

A FIGYELEM IRÁNYÍTÁSA HIDAS BENCE ÉS MINDENT BETEMET A HÓ CÍMŰ BŰNÜGYI REGÉNYÉBEN

Horváth Márta
Szegedi Tudományegyetem
horvathmarta8@gmail.com

A bűnügyi regény műfaji sajátásaiból adódóan nagymértékben épít az irodalmi elbeszélő szöveg figyelemirányítási lehetőségeire, hiszen az elbeszélő a megtévesztés és rávezetés kettős játékát űzi az olvasóval. A regények középpontjában mindig egy rejtély áll, sőt a szereplők nagy része is rejteget valamilyen titkot, az olvasás ezeknek a rejtélyeknek a megoldására irányul. A rejtély felfedése akkor a leghatásosabb, ha a megoldásra csak a történet végén derül fény az olvasó számára, miközben azt érzi, hogy végig a kezében voltak azok a fontos információk, melyek segítségével már korábban rájöhetett volna a megoldásra. A figyelem irányítása és „félre-irányítása” ezért központi jelentőséggel bír a bűnügyi regényekben.

Előadásomban egy 2023-ban megjelent magyar bűnügyi regényt vizsgállok abból a szempontból, milyen foregrounding technikák segítségével irányítja az olvasó figyelmét olyan módon, hogy a rejtély megoldása bár a meglepetés erejével hasson rá, mégis az ábrázolt események logikus következményeként legyen felismerhető.

Irodalom

- Holt, Nadine van, és Norbert Groeben. 2005. „Das Konzept des Foregrounding in der modernen Textverarbeitungspsychologie”. *Journal für Psychologie* 13 (4): 311–32.
- Nobre, Anna C. 2018. „Attention”. In *Stevens' Handbook of Experimental Psychology and Cognitive Neuroscience*. Volume 2: Sensation, Perception, and Attention, szerkesztette John T. Serences, Fourth edition, 241–316. Hoboken, NJ: Wiley.
- Rapp, David N., és Richard J. Gerrig. 2006. „Predilections for narrative outcomes. The impact of story contexts and reader preferences”. *Journal of Memory and Language* 54.: 54-67.
<https://doi.org/10.1016/j.jml.2005.04.003>.
- Trabasso, Tom, és Linda L. Sperry. 1985. „Causal Relatedness and Importance of Story Events”. *Journal of Memory and Language* 24: 595-611.

A LEXIKAI VÁLASZTÉKOSSÁG MINTÁZATAI A MAGYAR KANONIKUS KÖLTÉSZETBEN

Horváth Péter
Eötvös Loránd Tudományegyetem
horvathpeti99@gmail.com

Az előadás korpusznyelvészeti módszerekkel vizsgálja 24 magyar kanonikus költő összes verse alapján a versek lexikai választékosságának a terjedelmével, a versformával, valamint a vers szerkezeti egységeivel való összefüggéseit, amellelt érvelve, hogy a lexikai választékosság változása kapcsolatba hozható a versek szemantikai specifikáltságának, illetve a lírai én figyelmi fókuszának a változásával. A vizsgált szerzők versei az ELTE Verskorpuszból származnak, amely a versek szövege mellett tartalmazza a versek szerkezeti, grammatikai és vershangzáshoz kapcsolódó poétikai annotációit (Horváth et al. 2022). Az idegen nyelv tanulását vizsgáló kutatásokból átvett lexikai választékosság mértéke az alapján adható meg,

hogy a szövegben szereplő szavak mennyire gyakoriak egy referenciakorpuszból kinyert gyakorisági lista alapján (Laufer–Nation 1995, Bardel et al. 2012, Naismith et al. 2018).

Az előadás egyrészt bemutatja, hogy a magyar kanonikus költészetben a közepes terjedelmű versek lexikai választékossága jellemzően valamivel alacsonyabb a rövid és hosszabb versek lexikai választékosságánál. Másrészt rámutat arra, hogy a formailag egyszerű versek lexikai választékossága jellemzően alacsonyabb, ami a versforma és a tartalom ikonikus összefüggésével magyarázható. Harmadrészt rámutat arra is, hogy a versek előrehaladásával a lexikai választékosság mértéke általában csökken, ami összefüggésbe hozható a vers tartalmi általánosulásával, illetve a lírai én figyelmi fókuszának a változásával. Az előadás megállapítja azt az általános mintázatot is, hogy a versszakon belül a páratlan sorokra alacsonyabb, míg a páros sorokra magasabb lexikai választékosság jellemző. Ez a mintázat egy olyan, a sorpárokra jellemző struktúrát feltételez, amely a sorpárok szemantikai szerkezete szempontjából egy általánosabb és egy specifikusabb jelentésegység, a lírai én szempontjából pedig egy kevésbé fókuszált és egy fókuszáltabb figyelemirányítási aktus összekapcsolódásával áll elő.

Irodalom

- Horváth Péter – Kundráth Péter – Indig Balázs – Fellegi Zsófia – Szláwich Eszter – Bajzát Tímea Borbála – Sárközi-Lindner Zsófia – Vida Bence – Karabulut Aslihan – Timári Mária – Palkó Gábor 2022. ELTE Verskorpusz – a magyar kanonikus költészet gépileg annotált adatbázisa. In: Berend Gábor – Gosztolya Gábor – Vincze Veronika (szerk.): XVIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged: Szegedi Tudományegyetem TTIK, Informatikai Intézet. 375–388.
- Bardel, Camilla – Gudmundson, Anna – Lindqvist, Christina 2012. Aspects of lexical sophistication in advanced learners' oral production: Vocabulary acquisition and use in L2 French and Italian. *Studies in Second Language Acquisition* 34: 269–290.
- Laufer, Batia – Nation, Paul 1995. Vocabulary size and use: Lexical richness in L2 written production. *Applied Linguistics* 16(3): 307–322.
- Naismith, Ben – Han, Na-Rae – Juffs, Alan – Hill, Brianna – Zheng, Daniel 2018. Accurate measurement of lexical sophistication in ESL with reference to learner data. In: *Proceedings of the 11th International Conference on Educational Data Mining*. Buffalo, NY (USA): International Educational Data Mining Society (IEDMS). 259–265.

SZEMÉLYJELÖLŐ VERSRÉSZLETEK CSELEKVÉSES MEGKÖZELÍTÉSE

A LÍRAI NYELV KÉPI ILLUSZTRÁLÁSA

Kopcsák Róbert

Eötvös Loránd Tudományegyetem

kopcsakrobert@gmail.com

Az előadásban egy olyan poétikai eljárást mutatok be, amely a lírai nyelvet igyekszik újszerű módon, a képi közeg aktív bevonásával elemezhetővé tenni. A kognitív poétika egyik alapvető belátása, hogy a líra a nyelv poétikai (vagy stilisztikai) potenciálját kreatív módon aknázza ki (l. Tolcsvai Nagy 2013: 313–349), azonban ez a potenciál nem ragadható meg egyértelműen, a líra egy termékeny feszültségek által szerveződő értelmezési horizont megkonstruálását kezdeményezi (Simon 2016). Az általam kidolgozott elemzési eljárás azáltal teszi megközelíthetővé a lírai szövegekben kiaknázott poétikai potencialitást, hogy egy-egy versrészlet képi illusztrálásán (rajzolás, képkeresés, képszerkesztés, mesterséges intelligencia alapú képgenerálás) keresztül a lírai nyelv reflektálását segíti elő. Az előadásban emellett érvelek, hogy a líra sokrétűsége és a jelentésképzés lezáratlansága egy olyan elemzési eljárással közelíthető meg, amely azt teszi lehetővé, hogy az elemzést végző személy mind a szöveghez,

mind a saját technikai környezetéhez (rajzlap, digitális felületek) cselekvésesen viszonyuljon (O'Halloran 2023), azaz, hogy mind a lírai, mind az elemzői nyelvet a megismerés kimeríthetetlen közegeként kezelje. Az előadásban a cselekvéses líraillusztráció segítségével azokat a lírai szövegeket elemzem, amelyekben személyjelölő nyelvi konstrukciókon keresztül újszerű jelentések válnak attraktorokká (l. Stockwell 2009), másként fogalmazva, arra a specifikus kérdésre igyekszem válasszal szolgálni, hogy miképpen közelíthető meg és válhat elemezhetővé a személyjelölő konstrukciók nyelvi potencialitásának poétikus kiaknázása. Az elemzés anyaga a Magyar Lírakorpusz (Horváth–Simon–Tátrai) kortárs alkorpuszából származik, a cselekvéses líraillusztráció eljárásával három vers (Juhász Ferenc: Az ősállatban erjedő föld-parázs, Lator László: Az arcod tóba ejted, Utassy József: Délutáni udvar) egy-egy kérdéses részletét értelmezem.

Irodalom

- Horváth Péter – Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2022. Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry: Principles and practices. *Studia Linguistica Hungarica* 34: 22–37.
- O'Halloran, Kieran 2023. Posthumanist Stylistics. *Language and Literature* 32(1): 129–162.
- Simon Gábor 2016. Bevezetés a kognitív lírapoétikába. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Stockwell, Peter 2009. *Texture. A Cognitive Aesthetics of Reading*. Edinburgh: Edinburgh University.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. Bevezetés a kognitív nyelvészetbe. Budapest: Osiris.

ALACSONY ÉS MAGAS SZINTŰ FIGYELEMIRÁNYÍTÁS A FILMBEN

Kovács András Bálint
Eötvös Loránd Tudományegyetem
kovacs.andras.balint@btk.elte.hu

Mindennapi tapasztalatunk, hogy a filmek nagyon magas szintű figyelmi szinkronitást hoznak létre a nézőkben, ami azt jelenti, hogy a nézők túlnyomó többsége nagyon hasonlóan reagál a mozgóképi audiovizuális ingerekre. A nagy kérdés ezzel kapcsolatban az, mennyi teret enged az uralkodó audiovizuális ingerfolyam az egyéni különbségeknek, másszóval, milyen mértékben képes az egyes néző függetleníteni magát a közvetlen érzéki hatások alól, mennyire van összekapcsolva az alacsony szintű érzéki hatás által irányított figyelem a megértéssel, és milyen hatása van ebben a magas szintű figyelmi irányításnak (előzetes tudás, elvárás, műfaji konvenciók, stb.) Az előadásban bemutatok néhány közkeletű audiovizuális eszközt, melyek az alapvető figyelemirányításra szolgálnak, és ismertetek néhány kutatást, amelyek az említett kérdésekkel foglalkoznak.

Irodalom

- Lester C. Loschky, Adam M. Larson, Joseph P. Magliano, Tim J. Smith: What Would Jaws Do? The Tyranny of Film and the Relationship between Gaze and Higher-Level Narrative Film Comprehension. 2015 <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0142474>
- Tim J. Smith, Daniel Levin and James E. Cutting A Window on Reality : Perceiving Edited Moving Images *Current Directions in Psychological Science* 2012 21: 107 DOI: 10.1177/0963721412437407
- Harald T. Schupp,¹ Jessica Stockburger,¹ Maurizio Codispoti,² Markus Junghöfer,³ Almut I. Weike,⁴ and Alfons O. Hamm⁴: Selective Visual Attention to Emotion. 1082 • *The Journal of Neuroscience*, January 31, 2007 • 27(5):1082–1089

James E. Cutting, Jordan E. DeLong and Christine E. Nothelfer Attention and the Evolution of Hollywood Film. *Psychological Science* published online 5 February 2010
DOI: 10.1177/0956797610361679
Benjamin W. Tatler, Mary M. Hayhoe, Michael F. Land, Dana H. Ballard: Eye guidance in natural vision: Reinterpreting salience *Journal of Vision* (2011) 11(5):5, 1–23

JÓMÓDÚ LEGÉNYEK, SZEMREVALÓ LEÁNYOK? NÉPI MOTÍVUMOK KORTÁRS DALSZÖVEGEKBEN

Krizsai Fruzsina
Eötvös Loránd Tudományegyetem
f.krizsai@gmail.com

Folklorisztikai kiindulópontból a motívum tartalmi összetevő, amely a hagyományozódás során felismerhetően azonos marad, és a „valóság művészi elsajátításának legkisebb egysége” (Voigt 1980). A folklórműfajoknál bizonyos motívumok együttes előfordulása a műfajra jellemző, míg a „hivatásos művészetekben ezzel szemben a motívum önállóan is felhasználható, különböző helyekről származó motívumok kerülnek egymás mellé” (Voigt 1980).

Az elmúlt évek kutatási eredményei arra világítottak rá, hogy a könnyűzenei dalszövegekben a szociokulturális szituáltság a beszédpartnerek részletező kidolgozása nélkül is felismerhető (lásd Ballagó 2021). Munkám ezért abból az előfeltevésből indul ki, hogy a kortárs könnyűzenei szövegek a szociokulturális szituáltság minél transzparensőbb felkínálásával összefüggésben használatba vesznek bizonyos, a népi kultúrára, különösen is a népdalszövegekre jellemző motívumokat.

A vizsgálat egyrészt arra kíván rámutatni, hogy a népi motívumok könnyűzenei szövegekbe emelése specifikus figyelemirányítási módozat: olyan közös, történeti szöveg-hagyományból fakadó tudás mozgósítása történik általuk, ami alapvetően meghatározza a szöveg(rész) feldolgozásának mikéntjét. Másrészt a könnyűzenei szövegek műfaj felőli értelmezéséhez kíván hozzájárulni a folklorisztikai perspektíva bevonásával.

Az elemzés a Magyar Lírakorpusz (Horváth – Simon – Tátrai 2022) dalszövegeket közreadó alkorpuszának 144 szövegében szisztematikusan azonosítja a szerelmes népdalokban feltárt motívumokat. Ehhez a Magyar Népzene Tárának párosítókat közreadó 4. kötetéből a párosítás motívumait áttekintő részfejezetre (Kerényi szerk. 1959: 17–24) támaszkodik.

Eredményei mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt megmutatják, hogy mennyire lehet jellemző a kortárs könnyűzenei szövegalkotásra a népi kultúra szöveg-hagyományával való kapcsolattartás, de arra is választ adhatnak, hogy a kortárs könnyűzenei dalszövegvilág motívumhasználat tekintetében a hivatásos vagy a folklóralkotásokhoz áll közelebb. Az eredmények ezáltal a népi és a tömegkultúra egymáshoz való viszonyát is új megvilágításba helyezhetik.

Irodalom

- Ballagó Júlia 2021. A lírai diskurzus résztvevőinek szociokulturális szituáltsága alternatív és populáris dalszövegekben. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.) *Líra, poétika, diskurzus*. Budapest: Eötvös József Collegium. 251–272.
- Horváth, Péter, Simon, Gábor & Tátrai, Szilárd. (2022). Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry. *Studia Linguistica Hungarica* 34, 22–37.
- Kerényi György (szerk.) 1959. *A Magyar Népzene Tára IV. Párosítók*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (A digitális közreadást szerkesztette, koncepció, adatbázis-tervezés: Bolya Mátyas 2019. MTA BTK Zenetudományi Intézet.)

Voigt Vilmos 1980. motívum a. In Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon. 3. kötet. K–Né. Budapest: Akadémiai Kiadó.

A TÖBBES SZÁM ELSŐ SZEMÉLY REFERENCIALITÁSA KORTÁRS DALSZÖVEGEKBEN

Laczkó Krisztina
Eötvös Loránd Tudományegyetem
kriszta.laczko1967@gmail.com

Az előadás célja, hogy kortárs dalszövegekben a T/1. referenciális vonatkoztatásának azonosítására tegyen kísérletet a közös figyelem működése felől (Croft 2009) a kontextualizáció kérdését középpontba állítva (vö. Tátrai 2018, 2022). A T/1. alapvetően heterogén, inkluzív és exkluzív többesként jelenik meg, ebben a központi személy a beszélőhöz kötött referenciális központot deiktikusan megjelenítő ÉN. A MI tartományába tartozó további személyeknek, a hallgatónak és/vagy más szereplőknek nincs külön nyelvi jelölőjük, így a dinamikus jelentésképzés folyamatában a kontextus, a diskurzusvilág kiépülésével azonosítódnak. A dalszövegekben a közös figyelmi jelenet résztvevői szerepei komplexek: nem pusztán a szövegíró és a hallgató viszonyában jelennek meg, hanem az előadó és a befogadó viszonyában is. A közös figyelmi jelenet kontextusfüggő kiindulópontjai a közös figyelem interszubjektív kontextusában működnek a résztvevők fizikai, szociokulturális és mentális világának alapul vételével (vö. Tátrai 2017). A dalszövegek mint referenciális jelenetek így komplex figyelmi jeleneteken alapulnak, amelyek egyben fikcionális jelenetekként is értelmezhetők. Az előadás két kutatási kérdése: 1. Milyen kontextuális tényezők irányítják a figyelmet a T/1. referenciális azonosíthatóságára a dalszövegek interszubjektív kontextusában? 2. Milyen többféle értelmezési lehetőséget kínál fel a befogadó számára az összetetten működő közös figyelmi jelenet az inkluzivitás és az exkluzivitás vonatkozásában (pl. az exkluzív többség tartalmazhat aposztrófét, amely eltérő kontextusfüggő kiindulási pontokat kínál fel)? A kérdések megválaszolásához az előadás a Magyar Lírakorpusz (Horváth, Simon & Tátrai 2022) 20 dalszövegét használja, a T/1. manuális annotálásával; továbbá a T/1. azonosítását laikus beszélők bevonásával kérdőíves vizsgálattal elemzi 10 dalszövegben. A vizsgálat kvalitatív jellegű, kis elemszámú mintán, így főként módszertani megfontolásokat kínál fel a kutatási kérdésekre adott válaszokat illetően.

Irodalom

- Croft, W. 2009. Towards a social cognitive linguistics. In: Evans, V., Pourcel, S. (eds.): *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins. 395–420.
- Horváth, P., Simon, G., Tátrai, Sz. 2022. Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry. *Studia Linguistica Hungarica* 34: 22–37.
- Tátrai Sz. 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris. 899–1058.
- Tátrai Sz. 2018. Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektiválás és személyjelölés a dalszövegekben. *Magyar Nyelvőr* 142: 310–327.
- Tátrai Sz. 2022. A kontextualizáció műveletei. Kontextualizáló konstrukciók a mondaton innen és túl. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *A szövegtérkézés kérdései*. Budapest: Gondolat Kiadó. 43–77.

FIGYELEMIRÁNYÍTÁS ÉS/VAGY FIGYELEMELTERELÉS? ÍRÁS, OLVASÁS ÉS „MODELLEZÉS” ESTERHÁZY PÉTER TERMELÉSI-REGÉNYÉBEN

Molnár Gábor Tamás
Eötvös Loránd Tudományegyetem
molnar.gabor.tamas@btk.elte.hu

Az előadás Esterházy Péter Termelési-regényére összpontosítva tekinti át a figyelem néhány lehetséges irodalom- és olvasáselméleti vonatkozását. Egy olyan szövegrész olvasásából indulok ki, amely könnyen érthető a szocialista-realista, vagy tágabban a mimetikus kódokat előtérbe állító irodalmi elvárásrendszer szatírájaként. (Esterházy 1979, 17-18) A termelésirányítási közegben játszódó jelenetből kihalított passzus olvasható úgy is, mint ahol az irodalom ideologikus, az „eszmei mondanivalót” előzetesen adottnak vevő felfogása ütközik egy újszerű és komplex, „parametrikus” felfogással, amely nem az ismertnek vélt valóság visszatükrözésének elvére, hanem a dinamikus, változó és nehezen kiismerhető vagy megjósolható valóság irodalmi „modellezésére” épít.

Esterházy regénye sajátos „figyelemaktusok” végrehajtására készíti az olvasót – már amennyiben utóbbi igényt tart a szöveg értelemmel való felruházására. A szöveg értelmezése távoli és első látásra idegen szövegegységek közötti párhuzamok felismerésétől, váratlan figuratív összefüggések létrehozásától függ, amelyekkel kapcsolatban joggal tehető fel a kérdés, hogy a szöveghez tartozónak vagy az olvasó értelemképző akarata által eredményezett effektusoknak tekinthetők-e. Milyen módon írható le a figyelemirányítás poétikája abban az esetben, ha azt feltételezzük, hogy egy irodalmi szövegben központi szerepbe kerül az áttételesség, a véletlenszerűség és a figyelemelterelés? A téma körüljárásához főként az irodalom- és a művészet fenomenológiai (pl. Iser, Waldenfels) és a dekonstrukcióból táplálkozó (pl. Derrida, Attridge) elméleteit használom fel.

Irodalom

Attridge, Derek 2010. Reading and Responsibility. Deconstruction's Traces. Edinburgh University Press.

Esterházy, Péter 1979. Termelési-regény (kissregény). Budapest: Magvető.

Iser, Wolfgang 1980. The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response. Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press.

Waldenfels, Bernhard 2004. Phänomenologie der Aufmerksamkeit. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

A TÉR DIADALA

HATÁRVONALAK ÉS FIGYELEMIRÁNYÍTÁS A ROMÁN ÉS KORAI GÓTIKUS STÍLUSÚ ANGLIAI KÓDEXEK KÍSÉRTÉS-JELENETEIN

Orosz Adrienn
Eötvös Loránd Tudományegyetem
orosz.adrienn@yahoo.com

Az előadásom kodikológiai tárgyú, a térábrázolás-idő-narratíva viszonyának alakulását dolgozza fel (Lotman 1977, Uspensky 1983) egy különleges jelenettípus, a Jézus megkísértését illusztráló képanyag tanulmányozásával. Az angliai kódexek vizsgálata során ugyanis szemtanúja lettem annak a folyamatnak, amelyben a zsoltároskönyvek, Bibliák és hóraskönyvek a térrel való kísérlétezés játszótereivé válnak: a kísértés-jelenetek megszokott sorrendje összekavarodik, a lapon való elhelyezésük nem magyarázható meg többé az ismert

narratíva-illusztráció viszony rendező elveivel. A térkonceptió a keresztény vallási értelmezés szerint pluralizálódik: elkülönül és dialógusba lép egymással a kozmikus tér, szakrális tér és liminális tér, ezzel együtt pedig képi kifejezésre jut a végtelenített, ciklikus időfogalom is (Lotman 1979). Miért van erre szükség, hogyan függ össze a figyelemirányítás a kép belső határvonalainak meglétével és nemlétével, és hogyan hat mindez az írott szöveg értelmezésére? Milyen fejlődési utakat azonosíthatunk a képi anyag alakulásában, és milyen jelentéstöbblettel járnak a tér-idő-narratíva viszonyban bekövetkező változások az írott szövegre nézve? Az előadás ezekre a kérdésekre keresi a választ az angliai román és korai gótikus stílusú kódexanyag jeleneteinek elemzésével.

Irodalom

Lotman, Yuriy 1977. *The Structure of the Artistic Text*. Ann Arbor: University of Michigan.

Lotman, Yuriy 1979. *The Origin of the Plot in the Light of Typology*. *Poetics Today* 1 [1]: 161–184. DOI: 10.2307/1772046.

Uspensky, Boris 1983. *The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form*. Berkley, London: The University of California Press.

„ELMESÉLEM E/1-BEN”: AZ EGYES ÉS TÖBBES SZÁM ELSŐ SZEMÉLYŰ IGEI KÖZLÉS FIGYELEMIRÁNYÍTÓ SZEREPE A SLAMMER ÉS A HALLGATÓ INTERSZUBJEKTÍV VISZONYÁNAK KONSTRUÁLÁSÁBAN

Pap Andrea

Eötvös Loránd Tudományegyetem

pap.andrea@btk.elte.hu

Sólyom Réka

Károli Gáspár Református Egyetem

solyomreka@hotmail.com

Az előadás a Stíluskutató csoport slam poetry alkorpuszában szereplő, összesen 108 slam poetry szöveget tartalmazó gyűjtemény szövegeinek segítségével vizsgálja, hogyan járulnak hozzá az egyes és többes szám első személyű igéket tartalmazó közlések a beszélő és a hallgató interszubjektív viszonyában a konstruálás műveleteihez (Tolcsvai Nagy 2017).

Feltételezzük, hogy a foregrounding jelenségéből (van Peer–Hakemulder 2006) adódóan megvalósul a főszereplők és az elbeszélő történetben velük kapcsolatban lévők központba helyezése, illetve az interszubjektivitás, mindez annak köszönhetően, hogy a szövegekben a „lírai én”-t, a slammert képviselő egyes szám első, illetve a többes szám első személyben referált szereplők nagyobb figyelmet kapnak, a figyelem középpontjába kerülnek (Holt–Groeben 2005, Langacker 2008).

A kutatás során először kézi annotálással számszerűsítjük az E/1 és T/1 személyeket szemantikailag kidolgozó igéket a korpuszban. Az adatokból kiindulva így megállapíthatóvá válik, hogy az elemzési szempont alapján a vizsgált grammatikai kategóriákba tartozó igék milyen arányban jelennek meg a szövegekben, kimutathatóak-e prototipikus mintázatok. Elemzési szempontként jelenik meg továbbá az is, hogy a kinyert E/1-re és T/1-re referáló igék szemantikájukat tekintve milyen beszédhelyzeteket dolgoznak ki az elemzett slam poetry szövegekben. A beszédhelyzetekben megjelenő E/1 és T/1 személyű igéket tartalmazó közléseket a beszédaktus-elmélet értelmében aszerint elemezzük, hogy a társas cselekvések megvalósításában milyen szerepet töltenek be (Tátrai 2011: 89–90): kimutathatóvá válnak-e itt prototipikus mintázatok, csoportok a vizsgált igék szemantikája és a közlésben betöltött funkciója alapján.

Irodalom

- Holt, Nadine van – Groeben, Norbert 2005. Das Konzept des Foregrounding in der modernen Textverarbeitungspsychologie. *Journal für Psychologie* 13(4): 311–332.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- van Peer, Willie – Hakemulder, Frank 2006. Foregrounding. In: Brown, Keith (szerk.) *Encyclopedia of Language & Stylistics (Second Edition)*, Vol. 4. Oxford: Elsevier. 546–550.

SZEMÉLYJELÖLÉS ÉS SZALIENCIA

ADY, BABITS ÉS KOSZTOLÁNYI VERSEINEK VIZSGÁLATA ALAPJÁN

Pethő József
Miskolci Egyetem
pethojos@gmail.com

Az előadás a Stíluskutató csoport „NKFIH K 137659 A személyjelölés konstrukcióinak korpuszalapú, kognitív poétikai vizsgálata” című pályázatának keretében kidolgozott, kanonikus verseket tartalmazó alkorpuszában szereplő verseket (vö. Domonkosi–Simon szerk. 2018, Horváth–Simon–Tátrai 2022) vizsgál a figyelem irányulását és irányítását a fókuszba helyezve. Az elsődlegesen módszertani kísérletnek szánt, illetve további hasonló kutatások megalapozásának szándékával történő kvalitatív, azaz főként elemző jellegű analízis nyelvi anyagát a „három nagy nyugatos” költő, Ady Endre, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső az alkorpuszba bekerült 61 verse adja. Az elemzések kiindulópontja az az előfeltevés, hogy stilisztikai szempontból is alapvető jelenség és így releváns elemzési szempont az, hogy a szövegekben mind szintaktikai, mind szemantikai szempontból megkülönböztethetők fontosabb, feltűnőbb és kevésbé fontos, kevésbé feltűnő egységek. A foregrounding, a szöveglétrehozás és a szövegmegértés során lezajló műveletek keretében történő előtérbe helyezés egyik jellemző esete az 1., 2. személy és a 3. személy szembenállása, ahol is az 1., 2. személy a feltűnőbb, azaz a figyelemirányítás szempontjából a szaliens (l. Tolcsvai Nagy 2001: 49; vö. Schmid 2007, Pethő 2012). Az előadás konkrétan egyrészt arra a kérdésre keres választ, hogy a korpusz vizsgált verseiben milyen arányokban fordulnak elő szövegstruktúrát meghatározó jelleggel az 1., 2. személyű, illetve a 3. személyű szerkezetek, másrészt azt mutatja be, hogy az analizált szövegek – különösen a szaliens 1., 2. személyű szerkezetekre épülő versek – milyen jellemző mintázatokot mutatnak a személyjelölő szerkezetek tágabban értett stilisztikai-poétikai struktúrái (vö. Simon 2014) szempontjából, így az aposztrófikus aktusokkal létrejövő fikcionális diskurzusok, például a 2. személyhez intézett megszólítások, kérdések, továbbá a metaforikus konstrukciók és az ismétlések alakzatok szerkezetei vonatkozásában.

Irodalom

- Domonkosi Ágnes – Simon Gábor szerk. 2018. *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a kognitív poétikai kutatásban*. Eger: Líceum Kiadó.
- Horváth, Péter – Simon Gábor – Tátrai, Szilárd 2022. Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry. *Studia Linguistica Hungarica* 34: 22–37.

- Schmid, Hans-Jörg 2007. Entrenchment, salience, and basic levels. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Herbert (eds.): The Oxford handbook of cognitive linguistics. Oxford: Oxford University Press. 117–138.
- Simon Gábor 2014. Egy kognitív poétikai rímelmélet megalapozása. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. A magyar nyelv szövegtana. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

„KÉT SZEMPILLANTÁS KÖZÖTT MINDEN ELSŐTÉTÜL”

FIGYELEMIRÁNYÍTÁS, MŰFAJISÁG ÉS SZEMÉLYJELÖLÉS ZÁVADA PÉTER VERSEIBEN

Simon Gábor
Eötvös Loránd Tudományegyetem
simon.gabor@btk.elte.hu

Az előadásban arra teszek kísérletet, hogy – a Lírakorpusz mintegy előtanulmányaként – összefüggést keressek a versbeli figyelemirányítás, a műfaji sémák és a személyjelölés mintázatai között. Závada Péter *A muréna mozgása* című kötetében (Závada 2023) ugyanis számos olyan mű olvasható, melyek a megfigyelés folyamatára, a (vizuális) figyelem irányulására reflektálva kínálják fel a hagyományosabb (transzcendáló) értelemképzés lehetőségét (Ingamozgás/A szó árnyéka, Ingamozgás/A kalapács árnyéka, Munkajegyzetek/A felvezetés értelme, Egy alma határai). Adódik tehát a lehetőség, hogy egy módszeres elemzésben feltérképezzük a poétikai figyelemirányulás módozatait, melyhez Alford (2021) kategóriáit alkalmazom a tranzitív és az intranzitív költői figyelemről. És mivel ezek a kategóriák Alford modelljében egyúttal műfaji sémákat is körvonalalznak, az elemzés második lépéseként az így azonosított műfaji besorolhatóság tanulságára építve vizsgálom a személyjelölés jellemzőit a szövegekben (Horváth–Simon–Tátrai 2022 alapján), részben azzal a céllal, hogy műfajspecifikus jellegzetességeket térképezzek fel, részben pedig kapcsolódást keresve egyes lírai műfajok kognitív poétikai újraértelmezése (l. Simon–Tátrai 2022) irányába. Tehát: a figyelem irányulását egyfajta „műfaji előszűrőként” alkalmazva kívánok új belátásokhoz jutni a személyjelölés tipikus módjai kapcsán.

Irodalom

- Alford, Lucy 2021. *Forms of poetic attention*. New York: Columbia University Press.
- Horváth Péter – Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2022. Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry. Principles and practices. *Studia Linguistica Hungarica* 34: 22–37.
- Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2022. A modern magyar elégia kognitív poétikai modellje. In: Ferenczi Attila – Hajdu Péter (szerk.): *Történeti változatok elégiára*. Budapest: L’Harmattan. 133–150.
- Závada Péter (2023). *A muréna mozgása*. H. n.: Jelenkor.

FOREGROUND – BACKGROUND FÜST MILÁN A FELESÉGEM TÖRTÉNETE CÍMŰ REGÉNYÉNEK OLVASÁSAKOR

Szabó Erzsébet
Szegedi Tudományegyetem
erzsebet.szabo@gmail.com

A jelenlegi narratológiai foregrounding koncepciók két alapállításra épülnek: Az első állítás szerint az olvasó az irodalmi narratívák megértése során a szöveg által felkínált (textual

foregrounding) elemeket saját szövegészlelése, előzetes tudása és preferenciái alapján újrendezi (perceived foregrounding), azaz egy dinamikusan változó előtér-háttér struktúrában értelmezi, és a szövegjelentést alapvetően az előtérbe helyezett elemek összekapcsolásával alakítja ki. (van Peer et al 2021: 146)

A másik állítás szerint a fikcionális narratív szövegek megértése során az előtételemekeket egyrészt – a faktuális történetek megértéséhez hasonlóan – az események és azok legszükségesebb indexei (entitások, idő, tér, perspektíva stb.) képezik. A faktuális történetek megértésétől eltérően ugyanakkor a fikcionális történetek olvasásakor előtérbe kerülnek a megértést nehezítő szokatlan formai elemek is. Az olvasó a nyelv különböző szintjein fellépő devianciákat és párhuzamokat itt nem irreleváns hibaként, hanem jelentéseselemként érzékeli (Holt és Groeben 2005, Miall és Kuiken 1994): próbálja szerepüket megérteni és a jelentésüket a mű értelmébe integrálni.

Az előadásban ezekből a meglátásokból kiindulva Füst Milán A feleségem története című regényét olvasom és két kérdésre keresem a választ. (1) Elsőként bemutatom, hogy milyen jelentéshez juthat el egy modellolvasó, ha a művet a jelenleg ismert poétikai foregrounding törvények alapján olvassa. (2) Ezt követően a „background” elemekkel foglalkozom. A fogalom tisztázása után (pl. Jacobs 2015, Hakemulder 2020) azt tárgyalom, hogy az olvasó fókuszából kikerült statikus és dinamikus background elemek milyen szerepet töltenek be az adott mű megértése során. Zárásként kitérek a background szerepére más műfajokban, és az ún. szerzői intenciónak a backgrounddal való összefüggésére is.

Irodalom

- Jacobs, Arthur M. 2015: Towards a neurocognitive poetics model of literary reading. In R. Willems (Ed.), Cognitive neuroscience of natural language use (pp. 135–159). Cambridge. [10.1017/CBO9781107323667.007](https://doi.org/10.1017/CBO9781107323667.007)
- Hakemulder, Frank 2020: Finding meaning through literature: „Foregrounding” as an emergent effect. *Anglistik* 31, 91-110, <https://doi.org/10.33675/ANGL/2020/1/8>
- Holt, Nadine van / Norbert Groeben 2005: Das Konzept des „Foregrounding” in der modernen Textverarbeitungspsychologie, *Journal für Psychologie* 13, 311-332.
- Miall, David S. / Don Kuiken 1994: Foregrounding, Defamilization and Affect Response in Literary Stories, *Poetics* 22, 389-407.
- Peer, Willie van et. al 2021: Foregrounding. In *Handbook of empirical Literary Studies*. 145-176. <https://doi.org/10.1515/9783110645958-007>

A KÖZÖS FIGYELEM KOORDINÁLÁSÁNAK ESZKÖZEI SZÍNPADI FORMÁKBAN

Szabó Judit
Szegedi Tudományegyetem
juditszabojudit@gmail.com

A közös figyelem (*joint attention*) azt a jelenséget jelöli, hogy egy csoport figyelme egyidőben ugyanarra a tárgyra irányul. A figyelem kiváltója lehet egy látványos vagy izgató tárgy, de sokszor elég egy másik ember szem- vagy fejmozgásának megfigyelése is ahhoz, hogy a néző is másik által figyelt tárgyra irányítsa figyelmét. A közös figyelem feltevések szerint fontos szerepet játszott a kommunikációs formák kialakulásában (Michael Tomasello), a mentalizációs folyamatok elsajátításában és együtt fejlődhetett a színpadi előadásmódokkal (Fritz Breithaupt). Ezek a figyelemirányítás széles eszköztárát vonultatják fel és olyan interszubjektív helyzeteket létesítenek, amelynek során a nézők a színpadi események megfigyelésével párhuzamosan egymást is figyelik (A. C. Duncan). Előadásomban a vonatkozó

aktuális kutatási eredmények összegzését követően a közös figyelmi viselkedés és a dramatikus tevékenységek / színpadi előadási gyakorlatok összefüggésének megvilágítására törekszem.

Irodalom

- Breithaupt, Fritz: Die Bühne als Geburtsort kollektiver Empathie. Zur Genese der Bewusstseinsmobilität. In: Urs Breitenstein (szerk.): *Empathie: Individuell und kollektiv*. Basel: Schwabe Verlag 2019, 129-146.
- Duncan, A. C.: Seeing Together: Joint Attention in Attic Tragedy. In: Felix Budelmann / Ineke Sluiter (szerk.): *Minds on Stage: Greek Tragedy and Cognition*. Oxford, 2023. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192888938.003.0010>
- O'Madagain, Cathal. & Tomasello, Michael: Joint attention to mental content and the social origin of reasoning. *Synthese* 198, 4057–4078 (2021). <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02327-1>

KONTEXTUALIZÁLÓ MŰVELETEK DALSZÖVEGEKBEN

Tátrai Szilárd
Eötvös Loránd Tudományegyetem
tatrai.szilard@btk.elte.hu

Az előadás a közös figyelem működését (vö. Croft 2009) a kontextualizáció problémája felől közelíti meg, és populáris dalszövegekben vizsgálja (l. Tátrai 2018). A kontextualizációt, amely a kontextus létrejöttének dinamikusságát jelöli (vö. Auer 2009), a relevánsnak tűnő háttérismeretek résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósításaként mutatja be. A kontextusfüggő kiindulópontok olyan modelljét működteti, amely szerint a közös figyelem interszubjektív kontextusában a diskurzus résztvevőinek (i) tér- és időbeli pozícionáltsága, (ii) szociokulturális szituáltsága és (iii) tudati beállítódása együttesen játszik lényegi szerepet a referenciális jelenetek konstruálásában (l. Tátrai 2022, vö. Verhagen 2019).

A dalszövegeknek mint lírai diskurzusoknak a kontextualizációját jellemezve abból indul ki, hogy azok befogadónak nem csupán annak a tényleges diskurzusnak az interszubjektív kontextusát kell feldolgozniuk, amelynek a dalszöveg szerzőjével maguk is résztvevőivé válnak, hanem ennek keretében az aposztrofikus aktusokkal (vö. Culler 2015) létrejövő fikcionális diskurzusok kontextualizációját is el kell végezniük. A dalszöveg kontextusában ugyanis minden aposztrofikus aktus olyan perspektivizációként értelmezhető, amely a konstruálás kontextusfüggő kiindulópontjaiként fikcionális tér-és időbeli pozíciókat, szociokulturális szerepeket és kognitív attitűdöket hoz működésben. Az előadás emellett érvel, hogy a fikcionális aposztrofikus diskurzusok kontextualizációja során (i) a tér- és időbeli pozíciók az episztemikus közvetlenség feldolgozásában, (ii) a szociokulturális szituáltságok a stílustulajdonításban, (iii) a tudati beállítódások pedig a metapragmatikai reflektáltság kialakításában játszanak lényegi szerepet.

Az előadás a vázolt kontextualizációs műveletek műfajspecifikus mintázatait a Magyar Lírakorpusz (Horváth, Simon & Tátrai 2022) dalszövegeket tartalmazó alkorpuszára támaszkodva mutatja be.

Irodalom

- Culler, J. (2015). *Theory of the lyric*. Cambridge: Harvard University Press.
- Horváth, P., Simon, G. & Tátrai, Sz. (2022). Annotation of person marking constructions in the Corpus of Hungarian Lyrical Poetry. *Studia Linguistica Hungarica* 34, 22-37.
- Tátrai Sz. (2018). Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektiválás és személyjelölés a dalszövegekben. *Magyar Nyelvőr* 142, 310-327.

- Tátrai Sz. (2022). A kontextualizáció műveletei. Kontextualizáló konstrukciók a mondaton innen és túl. In Tolcsvai Nagy G. (szerk.): A szövegértés kérdései (pp. 43-77). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Verhagen, A. (2019). Shifting tenses, viewpoints, and the nature of narrative communication. *Cognitive Linguistics* 30(2), 351-375.

A SZEREPLŐK DINAMIKUS JELLEGE ÉS FELTŰNŐSÉGE A LÍRAKORPUSZ EGYES TÍPUSAIBAN

Tolcsvai Nagy Gábor
Eötvös Loránd Tudományegyetem
tng hu@hotmail.com

Az előadásban azt vizsgálom, hogy mennyiben dologszerűek a szereplők, vagyis azok a személyek, akik megjelennek valamely irodalmi szövegben, illetve azt, hogy mennyire statikus a szereplők megjelenítése. A kiinduló feltételezésem szerint a szereplők „leírása” nem feltétlenül „statikus” (talán Jókai vagy Gárdonyi prózájában sem teljesen), mert a szereplők tevékenyek, akár pusztán léteznek a diskurzusvilágban, akár cselekednek, akár beszélnek. Vajon nem jelentős mértékben „esemény jellegű” attraktor a Pacsirtában Vajkay vagy az Esti Kornélban az elbeszélő és a kalauz, vagy még inkább Esterházy és Nádas prózájában az E/1. beszélő?

Az előadásban bemutatandó vizsgálat a lírakorpusz vers- és dalszövegeinek egy részére összpontosít. A szereplők megkonstruálásának figyelmi vonatkozásait összekapcsolom a szereplőkhöz kötődő időbeli folyamatok ige-megnevezéseivel, az igék szemantikai típusainak dinamikus mértékével. Egyrészt arra érdemes figyelni, hogy maguk a szereplők mennyire létezőként jelennek meg a szövegben, vagyis meglétük mennyire profiláltan időben történik vagy sem. Másrészt annak lehet jelentősége, hogy a szereplők milyen mértékig pusztán vannak, illetve cselekednek, mennyire aktívak, cselekvésük mennyire autopoetikus vagy másra irányuló. Továbbá a temporális jelenlét (cselekvés) milyen módon áll viszonyban más szereplőkkel és folyamatokkal.

Az ekképp vázolandó tényezők figyelmi mértéke több paraméter mentén közelíthető meg. Ezek közül kiemelendő az inherens topik, az ágenség szerinti hierarchia és a szereplők explicit objektivizált (E/3.) vagy implicit szubjektivizált (E/1.) volta. E tényezők feltűnőségi mértéke csak részben tekinthető defaultnak, részben mindig a szöveg és a kontextus, pontosabban a beszélő és a befogadó közötti interszubjektív viszony függvénye.

Irodalom

- Alford, Lucy 2021. *Forms of poetic attention*. New York: Columbia University Press.
- Kulcsár-Szabó Zoltán 2007. *Metapoétika. Önprezentáció és nyelvszemlélet a modern költészetben*. Pozsony: Kalligram.
- Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár-Szabó Zoltán – Lénárt Tamás (szerk.) 2017. *Verskultúrák. A líraelmélet perspektívái*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press
- Simon, Gábor 2016. *Bevezetés a kognitív lírapoétikába. A költészet mint megismerés vizsgálatának lehetőségei*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Stockwell, Peter 2009. *Texture. A Cognitive Aesthetics of Reading*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Talmy, Leonard 2007. *Attention Phenomena*. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 264–293.

Verhagen, Arie 2005. *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition.* Oxford: Oxford University Press.

AZ ALLEGORIKUSSÁG MINT SZÖVEGMINŐSÉG KOGNITÍV POÉTIKAI LEÍRÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A SZÖVEG FIGYELEMIRÁNYÍTÁSI MINTÁZATAI MENTÉN

Törökné Molnár Mária
Debreceni Egyetem
torok.maria@arts.unideb.hu

Az allegória mint kognitív jelenség vizsgálata során a retorikai meghatározásokban szereplő explikatív (nyitott) illetve implikatív (zárt) allegória megkülönböztetés (Kurz 2009: 43) jelen kognitív poétikai vizsgálódások szempontjából szignifikáns, mivel a befogadó fokozatokat érzékel az allegorikusság mértékét illetően. Korábbi kutatásaim eredményei alapján feltételezem, hogy az allegorikusság mint szövegminőség legalább részben a nyelvi megformáltságából eredeztethető. Az allegorikusság olyan szövegminőségnek tekinthető, amely a szöveg nyelvi megformáltságának és az elmeműködés szabályszerűségeinek találkozása során keletkezik. Bár az eddigi eredmények alapján elmondható, hogy az irodalmi szövegek allegorikussága elsősorban az allegorikus alapminták, az irodalmi sémák (Stockwell 2002; 2006) és olyan keretadó struktúrák által biztosított mint az elbeszélői vagy a lírai beszédhelyzet, mégis a szöveg nyelvi megformáltságának bizonyos aspektusai, például az egyes elemi jelenetek fókuszpontjai (Langacker 2008: 372–73; Kugler 2018) mentén kirajzolódik egyfajta skalaritás. Allegorikus szövegek kognitív poétikai elemzésekor a figyelemirányítási mintázatok mint vizsgálati szempont alkalmazása tehát azt is lehetővé teszi, hogy az allegória típusának és jellemző figyelemirányítási mintázatainak összefüggéseivel kapcsolatban következtetéseket fogalmazzunk meg. A nyitott, azaz allegorikus céltartományaira explicit utalásokat tartalmazó allegóriák figyelemirányítási mintázatai leggyakrabban az allegorikus céltartományt helyezik a figyelem előterébe. Ezzel szemben a zárt allegóriák figyelemirányítási mintázatai feltételezhetően az allegorikus céltartomány helyett inkább egyéb keretadó struktúrákat, például az elbeszélői vagy a lírai beszédhelyzetet helyezik az olvasó figyelmének előterébe. Vizsgálódásaim tehát kettős célt szolgálnak. Az allegorikus szövegek figyelemirányítási mintázatainak leírásakor felmerülő elméleti és módszertani problémák számbavétele mellett az allegória típusának és jellemző figyelemirányítási mintázatainak összefüggéseit is vizsgálom.

Irodalom

- Kugler, Nóra 2018. *Az összetett mondat.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kurz, Gerhard 2009. *Metapher, Allegorie, Symbol.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction.* Oxford: Oxford University Press.
- Stockwell, Peter 2002. *Cognitive Poetics: An Introduction.* London: Routledge.
- Stockwell, Peter 2006. Schema Theory: Stylistic Applications. In: Keith Brown, (ed.): *Encyclopedia of Language & Linguistics.* Volume 11. Oxford: Elsevier. 8–13.